

BRONISŁAW SIEMIENIECKI
Uniwersytet im. M. Kopernika w Toruniu

PEDAGOGIKA MEDIALNA W KSZTAŁCENIU NAUCZYCIELI MEDIA PEDAGOGY IN EDUCATING TEACHERS

Współczesna cywilizacja, funkcjonując na styku dwóch epok, tej odchodzącej w przeszłość, określanej przez A. Tofflera¹ erą pary, zwaną także erą przemysłową, oraz zbliżającej się milowymi krokami ery informacyjnej, nazywanej: rewolucją naukowo-techniczną (Stefan Kwiatkowski), Erą Kosmiczną, Erą Elektroniczną, Wiekiem Technotronicznym (Zbigniew Brzeziński), czy społeczeństwem postindustrialnym (Daniel Bell). Przytoczona wielość określeń na pojawiające się zmiany społeczno-ekonomiczne dotyczy nie tylko samej sfery pojęciowej, ale także podejścia do powstających zjawisk i procesów. Spoiwem łączącym wszystkie koncepcje jest dostrzeżenie znaczenia gromadzenia, przetwarzania i prezentowania informacji. Stąd coraz częściej nadchodzącą epokę określa się erą informacyjną. Podstawowymi cechami społeczeństwa tej ery jest permanentność kształcenia oraz niespotykany w dziejach ludzkości rozwój technologii, w tym technologii komunikacyjnych. Wiedza, jako wyznacznik pozycji społecznej, skutkuje dla edukacji szeregiem konsekwencji. Wzrastające zapotrzebowanie na wysokiej klasy specjalistów posługujących się informacją tworzyć będzie nową strukturę społeczną. Eksperti oceniają, że zaledwie 40% dorosłych mieszkańców Unii Europejskiej będzie miało wykształcenie średnie, a pozostali legitymować się będą studiami pierwszego, drugiego i trzeciego stopnia. Optymistyczna struktura społeczna pod kątem wykształcenia budzi jednak szereg pytań, jak chociażby to, dotyczące fundamentów edukacji: Czy za wiedzą będzie szła mądrość ludzi? Na to pytanie nie ma dziś jednoznacznej odpowiedzi. Wizje „człowieka Turinga”², czy „kognitariusza”³ dotyczą przede wszystkim funkcjonowania człowieka wykorzystującego informację i nie dają

¹ A. Toffler, *Trzecia fala*, PIW, Warszawa 1985.

² J.D. Bolter, *Człowiek Turinga. Kultura Zachodu w wieku komputera*, PIW, Warszawa 1990.

³ J. Koziński, *Koncepcje psychologiczne człowieka*, „Żak”, Warszawa 1994.

pozytywnej odpowiedzi. Koncentrują się bowiem na przydatności jednostki w społeczeństwie informacyjnym. Inne pytanie nasuwające się w tym miejscu dotyczy możliwości przygotowania tak dużej liczby osób posiadających wysoką sprawność intelektualną, czy biologicznie jest to możliwe. Powszechność kształcenia na poziomie wyższym oznacza także przygotowanie odpowiedniej liczby nauczycieli. Cechować ich musi postawa twórcza⁴, innowacyjność, a także umiejętność wykorzystania nowoczesnych technologii w procesie kształcenia. Należy w tym miejscu wspomnieć, że nie chodzi tu tylko o umiejętności związane z obsługą tych technologii, ale przede wszystkim o ich wykorzystanie w procesach intelektualnych. Rodząca się teoria kognitywistyczno-konstruktywistyczna mediów⁵ daleka jest od pełnego jej zastosowania w procesie kształcenia nauczycieli. Wprawdzie mamy szereg koncepcji popartych badaniami, np. w obszarze wykorzystania narzędzi poznawczych⁶, czy kształcenia twórczych nauczycieli, ale jest to zaledwie wstęp do stworzenia teoretycznych podstaw edukacji powszechnie stosującej nowoczesne technologie komunikacyjne.

Okres, który obecnie obserwujemy ma charakter przejściowy i nacechowany jest znaczną zmiennością. Obok procesów typowych dla okresu przemysłowego, coraz wyraźniej dają się zauważyć zjawiska nowe, wpływające na kształtowanie się innego sposobu myślenia i funkcjonowania jednostki. Powoduje to szereg trudnych do przewidzenia skutków. Cyberswiat dokonuje zmian nie tylko w komunikacji, ale przede wszystkim w świadomości i oglądzie świata zewnętrznego. Nie bez znaczenia jest tu także presja telewizji i mediów masowych. Pod ich wpływem już teraz załamują się fundamenty pedagogiki, np. mit „czystej tablicy” sięgający okresu Oświecenia i idei głoszonych jeszcze przez Johna Locke’a. Współcześnie mit ten próbuje się zastąpić innym, określanym mianem „poprawności”. Problem ten ma charakter fundamentalny dla procesu kształcenia, wymaga bowiem dyskusji interdyscyplinarnej, w której zmieści się zarówno neurodydaktyka, psychodydaktyka, jak i aksjologia, czy pedagogika czasu wolnego, obecnie dynamicznie rozwijana przez Kazimierza Denka⁷.

Problem tzw. „poprawności” jest bardzo złożony także dlatego, że dotyczy ideologii i związanej z nią polityki edukacyjnej. Jeżeli wprowadzimy szerzej do pedagogiki wiedzę obejmującą różnice biologiczne, to stajemy przed poważnym problemem zakreślenia od nowa obszaru naukowości pedagogiki, a także jej przydatności społecznej. To będzie z kolei wpływać na

⁴ Por. B. Siemieniecki, *Pedagogika medialna*, PWN, Warszawa 2007.

⁵ Tamże.

⁶ Tenże, *Koncepcja kształcenia informatycznego na studiach pedagogicznych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, t. XV, 1993.

⁷ K. Denek, *Edukacja dziś – jutro*, Leszno–Poznań–Żary, UAM, Poznań 2006.

załamanie się obecnego porządku społecznego, a także podważy ową ideę poprawności jako wyznacznika postmodernistycznie pojmowanej sprawiedliwości społecznej. Pedagogika, a wraz z nią dydaktyka stanie przed problemem poradzenia sobie z wieloma tezami skrajnymi, np. jeżeli występują różnice biologiczne, to społeczeństwa muszą zaakceptować ucisk i dyskryminację jako normę. Ta i inne tezy w istotny sposób wpływają na tworzenie zrębów edukacji społeczeństwa informacyjnego. Przyjmowany powszechnie postulat o potrzebie kształcenia ludzi otwartych na wszystko co nowe, jest obecnie zbyt ogólny. Wymaga znacznego rozwinięcia teoretycznego i przełożenia go na praktykę edukacyjną. Przyswajanie nowych informacji i umiejętność ich przetwarzania nie wystarczy do określania poprawnego znaczenia ukształtowanych wartości. Człowiek stawał będzie przed problemem coraz bardziej skomplikowanych i trudnych wyborów informacji. Poszerzająca się różnorodność i zmienność rzeczywistości materialnej i społecznej wymaga już dziś od jednostki umiejętności samodzielnego zdobywania wiedzy. Powszechność występowania komputerów w społeczeństwach oznacza zwiększenie zakresu praw i realnych możliwości człowieka, nieuniknione zmniejszanie się wpływu ideologii, i wszelkiego monopolu światopoglądowego. Jednocześnie wzrastać będzie znaczenie wszelkiej manipulacji, a szczególnie medialnej.

Wpływ powszechnego wykorzystania komputerów w edukacji nauczycieli

Człowiek mając dostęp do gigantycznych baz wiedzy coraz bardziej stawał się będzie animatorem własnej drogi kształcenia. Początek został już zrobiony, pojawienie się opłatającej świat sieci komputerowej już dziś nabiera realnych wymiarów. Użytkownik, nie posiadając żadnych innych umiejętności poza czytaniem i pisanem oraz obsługą komputera, może bez problemu poruszać się po odpowiednio skonstruowanej sieci. Na serwerach edukacyjnych, biznesowych, czy samorządowych, rozszaniach po całym globie ziemskim, przechowywane są informacje z różnych dziedzin wiedzy, np. pedagogiki, filozofii, ekonomii, socjologii, fizyki, informacje o danym kraju, uniwersytecie, czy osobie prywatnej. Znajdują się tu czasopisma, książki, filmy, teksty, materiały, które liczone są w milionach. Znaczne możliwości kształcenia poprzez sieć, uświadomiły się jeszcze bardziej z chwilą wdrożenia w 1994 r. projektu uniwersytetu sieciowego Globewide Network Academy. Powołanie tej wirtualnej korporacji jest niewątpliwie milowym krokiem w kształceniu dorosłych, w tym nauczycieli. Otwiera to nieograniczone perspektywy dla tego typu kształcenia, doksztalcenia, samokształcenia, czy samouctwa. Oznacza to, że system przygotowania nauczycieli przebiegał

będzie wielotorowo, często równolegle, stanowiąc alternatywne rozwiązania do obecnie istniejących form edukacji w tym zakresie.

Te i inne przesłanki⁸ wysuwają na plan pierwszy problem zmian strukturalnych w instytucjach edukacyjnych, które będą lepiej dostosowane do wymogów współczesności. Wejście komputera na trwałe do edukacji nauczycieli stwarza w jej obszarze jakościowo nową sytuację. Jednocześnie dokonująca się zmiana powoduje doskonalenie samego *hardwaru* i *softwaru*. Współzależność tych zjawisk tworzy coraz wyższą jakość kształcenia nauczycieli, rosnącą tym szybciej, im większe staje się zróżnicowanie form edukacji. Na przykład, coraz głębsza specjalizacja w zakresie zastosowania metod komputerowych jest czynnikiem sprawczym powstawania nowych subdyscyplin łączących w sobie wiedzę z dwóch i więcej dziedzin nauki, m.in. medycyny i informatyki, pedagogiki i informatyki. Obserwujemy także powstawanie hiperdyscyplin naukowych, jak chociażby *cognitive science*, której teoretyczne podstawy stworzono za pomocą sieci komputerowej. Ten stan rzeczy prowadzi do załamania tradycyjnego podziału dyscyplin naukowych, a w konsekwencji pojawienie się nowych kierunków studiów.

Tworzące się społeczeństwo informacyjne wzmacnia nacisk na edukację nastawioną na przygotowanie do odbioru informacji, jej przetwarzanie i generowanie. Wymaga to nowego spojrzenia na cele kształcenia nauczycieli. Przyrost geometryczny informacji docierających do człowieka już dziś stanowi barierę, którą trudno pokonać. Wymaga to z jednej strony ciągłego dokonywania zmian w reprezentacji wiedzy programowej i metodyce kształcenia, z drugiej zreformowania systemu klasowo-lekcyjnego, będącego podstawą współczesnej edukacji. Dotychczasowe próby modernizacji kończyły się zmianami kosmetycznymi oraz z reguły podrażały system kształcenia. Wynikało to głównie z trudności organizacyjno-technicznych oraz zbyt małego zakresu zmian. Mówiąc precyzyjniej, nie dokonywano radykalnej zmiany filozofii kształcenia. Wprowadzenie informatyki do edukacji dorosłych także nie było wolne od takiego tradycjonalistycznego podejścia. W efekcie w latach osiemdziesiątych wprowadzano komputery do kształcenia, opierając się na metodyce tradycyjnej, co spowodowało ostrą krytykę podważającą zasadność wprowadzania metod informatycznych do edukacji. Dopiero zmiany koncepcyjne w edukacji zmierzające do produktywnego prezentowania wiedzy oraz zmiany w filozofii wykorzystania komputera w edukacji, spowodowały wzrost efektywności kształcenia⁹. Pojawienie się sieci komputerowych wzmogło potrzebę sformułowania założeń teoretycznych, będących podstawą gromadzenia i selekcjonowania wiadomości, jednym słowem – stworzenia

⁸ Por. B. Siemieniecki, *Skutki powszechnego zastosowania metod informatycznych w edukacji*, „Komputer w Edukacji” 1995 (w druku).

⁹ Tamże.

teorii wiadomości. Taka możliwość rysuje się coraz wyraźniej, jeżeli uwzględni się dotychczasowy dorobek nauki w obszarze funkcjonowania mózgu oraz sztucznej inteligencji.

Dotychczasowa dominacja kartezjańskiego ujmowania problemów naukowych, powoli ustępuje podejściu systemowemu, które pozwala coraz pełniej zrozumieć otaczający nas świat, zachodzące w nim procesy i zjawiska, jak np. ekosystem. Ma to swoje określone skutki dla edukacji. Wymaga bowiem przebudowy treściowej dotychczasowego programu kształcenia nauczycieli. Systemowość wiąże się nierozzerwalnie z interdyscyplinarnością. To z kolei w praktyce edukacyjnej oznacza odejście od sztywnego układu przedmiotowego, grzęznącego w ogromnej liczbie specjalistycznych pojęć, trudnych i mało przemawiających do uczącego się. Ujmowanie interdyscyplinarne wiedzy pociąga za sobą określone problemy organizacyjne i kompetencyjne w nauce oraz edukacji, a w szczególności w kształceniu uniwersyteckim. Wymusza na systemie edukacji elastyczność zarówno w obszarze programowym, jak i organizacyjnym¹⁰.

Jak wspominałem, o sukcesie jednostki w skomputeryzowanym świecie w dużej mierze decydować będzie permanentność kształcenia, dokształcania i samokształcenia. W sytuacji, gdzie zmiana jest typową cechą systemu, dokształcanie ludzi dorosłych stanowić będzie zasadniczy problem dla edukacji. Wzrastająca liczba wiadomości, pomysłów i wynalazków wymagać będzie stałego śledzenia zmian i reagowania na te zmiany. Rodzi to szereg problemów organizacyjnych i merytorycznych dla edukacji nauczycieli. Na czoło wysunąć można co najmniej dwa: Jak zreformować dotychczasowy system, aby zagwarantować stronę kompetencyjną nauczyciela w przyszłym nieznanym kształceniu? W co wyposażony, jak ukształtowany powinien być nauczyciel w zakresie umiejętności pokonywania barier i dostosowywania się do zmiennej sytuacji?

Oczekiwania te wymagają od nauczyciela coraz większego wysiłku, a także są stymulatorem różnych stanów frustracji. Już dziś istnieje potrzeba znalezienia rozwiązań, szczególnie pedagogicznych, psychologicznych i socjologicznych, aby tym zjawiskom przeciwdziałać. Wyrafinowane technologie informacyjne, współdziałające z nauczycielem, stanowią nie tylko wielkie dobrodziejstwo cywilizacyjne, ale również przyczyniają się do powstawania wśród nich barier i ograniczeń. Współpracujący z nauczycielem komputer, nawet gdy uwzględnia jego indywidualne cechy, to mimo wszystko ograniczy intymność. Zagłębianie się człowieka w świat informacji wykreowany przez niego i komputer, powoduje, że wyobrażenia i rzeczywistość zaczyna splatać się w jedno. W przypadku ciągłego kontaktu z technologią komputerową ów wytworzony świat będzie w znacznej części światem wirtualnym,

¹⁰ Tenże, *Komputery i hipermedia w procesie edukacji dorosłych*, Wyd. A. Marszałek, 1994.

zastępującym rzeczywistość, co wpłynie na modelowanie określonej osobowości, nie zawsze oczekiwanej w procesie edukacji.

Organizacja systemu kształcenia nauczycieli a komputery

Zaprezentowane pokrótce skutki zastosowania komputerów w edukacji nauczycieli wskazują na konieczność dokonania zmian programowych i merytorycznych kształcenia w uczelniach wyższych. Nie jest to łatwe, chociażby z uwagi na brak wykwalifikowanych kadr do realizacji zadań wynikających z powszechnego zastosowania komputerów w szkole. W swoich rozważaniach skoncentruję się na dwóch problemach: organizacji systemu kształcenia studentów – przyszłych nauczycieli, gdzie uwzględni się powszechne wykorzystanie komputerów oraz na samokształceniu i samodoskonaleniu przyszłych i obecnych nauczycieli w zastosowaniu komputerów w edukacji.

Obecnie wykorzystanie komputerów w procesie kształcenia nauczycieli ma miejsce w obrębie jego różnych struktur organizacyjnych. Stosunkowo najbardziej zaawansowane jest kształcenie na studiach dziennych, aczkolwiek i tu występują wyraźne dysproporcje pomiędzy poszczególnymi uczelniami. W większości, kształcenie informatyczne kończy się na podstawach obsługi komputerów, niekiedy uzupełnianych treściami z technologii kształcenia. Warto też zwrócić uwagę na to, że kształcenie to realizowane jest najczęściej przez inne placówki uczelniane spełniające rolę usługową wobec kształcenia nauczycieli. Powoduje to utrzymywanie się zacofania metodycznego w stosunku do osiągnięć teorii kształcenia oraz niedostosowanie kształcenia do potrzeb nauczycieli.

Dążąc do zmiany istniejącego *status quo*, Zakład Technologii Kształcenia w toruńskim UMK od wielu lat realizuje eksperymentalny program edukacji informatycznej i medialnej dla nauczycieli. Program obejmuje pięć etapów kształcenia:

- kształcenie na poziomie podstawowym obejmuje alfabetyzację komputerową skierowaną do wszystkich studentów kierunku pedagogika,
- kształcenie na poziomie ogólnych zastosowań komputerów w edukacji ze szczególnym uwzględnieniem pedagogiki, a szczególnie dydaktyki,
- kształcenie na poziomie pogłębionego wykorzystania komputerów w pedagogice, będące jej specjalizacją¹¹,
- kształcenie na poziomie podyplomowym,
- kształcenie na poziomie doktorskim¹².

¹¹ Początkowo specjalizacja nosiła nazwę metody komputerowe pedagogiki szkolnej, a obecnie komputery w edukacji. Zmiana nazwy wiązała się z położeniem nacisku w kształceniu na przygotowanie kadr do edukacji dorosłych.

Prawidłowa realizacja tak skonstruowanego programu wymaga modułowego ujęcia treści kształcenia. Stwarza to lepsze warunki wykorzystania oferty edukacyjnej przez wszystkich studentów uczelni, ponieważ modułowość występująca w systemie kształcenia akademickiego pozwala na znaczną jego otwartość. Należy też zaznaczyć, że realizacja pięcioletniego programu wymagała korelacji z pozostałymi przedmiotami kształcenia na kierunku pedagogika.

Na zakończenie rozważań warto zwrócić uwagę na potrzebę otwartości systemu kształcenia nauczycieli na technologie informacyjne. Jest to konieczne w warunkach szybkich zmian społecznych oraz dynamicznego rozwoju mediów komunikacyjnych.

Bibliografia

- Bolter J.D. *Człowiek Turinga. Kultura Zachodu w wieku komputera*, PIW, Warszawa 1990.
Denek K., *Edukacja dziś – jutro*, Leszno–Poznań–Żary, UAM, Poznań 2006.
Kozielecki J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, „Żak”, Warszawa 1994.
Siemieniecki B., *Komputery i hipermedia w procesie edukacji dorosłych*, Wyd. A. Marszałek 1994.
Siemieniecki B., *Skutki powszechnego zastosowania metod informatycznych w edukacji*, „Komputer w edukacji” 1995 (w druku).
Siemieniecki B., *Koncepcja kształcenia informatycznego na studiach pedagogicznych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, t. XV, 1993.
Siemieniecki B., *Pięcioletni system kształcenia nauczycieli technologii informacyjnej i edukacji medialnej*, w: *Materiały pokonferencyjne III Konferencji „Informatyczne kształcenie nauczycieli”*, Kraków 25-26 września 2000 r.
Siemieniecki B., *Pedagogika medialna*, PWN, Warszawa 2007.
Toffler A., *Trzecia fala*, PIW, Warszawa 1985.

¹² B. Siemieniecki, *Pięcioletni system kształcenia nauczycieli technologii informacyjnej i edukacji medialnej*, w: *Materiały pokonferencyjne III Konferencji „Informatyczne kształcenie nauczycieli”*, Kraków 25-26 września 2000 r.

Słowa kluczowe: edukacja dorosłych, pedagogika medialna.

Streszczenie

W artykule omawiane są problemy współczesnej edukacji nauczycieli. Przedstawiono złożoność uwarunkowań tej edukacji w społeczeństwie informacyjnym. Omówiono szereg zjawisk towarzyszących edukacji nauczycieli w okresie przechodzenia od społeczeństwa industrialnego do postindustrialnego. Wskazano nierozstrzygnięte problemy kształcenia wykorzystującego nowoczesne technologie.

Key words: adult education, media pedagogy, educating teachers.

Summary

In his article the problems of now days teachers education are presented. The complexity of conditioning of teachers education in information society are shown. Various occurrences connected with teachers education in the period of industrial society and postindustrial society have been discussed. Various problems of teaching with modern technologies are presented.